

ПЕДАГОГИК ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА ПЕДАГОГИК ВАЗИЯТЛАРДАН Фойдаланиш

Курбаниязова Замира Калбаевна.

Нукус давлат педагогика институти, педагогика фанлари доктори, доцент.

Аннотация. Мақолада педагогик таълим сифатини оширишга алоҳида эътибор берилиб, бунда педагогик фанларни ўқитиш масаласи таҳлил этилган. Педагогик фанларни ўқитишда педагогик вазиятларни яратиш ва улардан фойдаланиш таълимнинг сифатини ошириш омилларидан бири эканлиги илмий асосланган. Педагогик фанларни ўқитишда объектга доир ва субъектга доир педагогик вазиятларнинг аҳамияти, турлари ва улардан фойдаланиш тамойиллари очиб берилган.

Калит сўзлар: педагогик таълим, таълим сифати, педагогик фанларни ўқитиш, вазиятлар, субъектив ва объектив педагогик вазиятлар.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СИТУАЦИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Курбаниязова Замира Калбаевна.

Нукусский государственный педагогический институт,
доктор педагогических наук, доцент.

Аннотация. В статье анализируется вопрос преподавания педагогических дисциплин, уделяя особое внимание повышению качества педагогического образования. Научно обосновано, что создание педагогических ситуаций и их использование при преподавании педагогических дисциплин является одним из факторов повышения качества образования. Раскрыты значение, виды объективных и субъективных педагогических ситуаций и принципы их использования в преподавании педагогических дисциплин.

Ключевые слова: педагогическое образование, качество образования, преподавание педагогических дисциплин, ситуации, субъективные и объективные педагогические ситуации..

THE USE OF PEDAGOGICAL SITUATIONS IN TEACHING PEDAGOGICAL SCIENCES

Kurbaniyazova Zamira Kalbaevna.

Nukus State Pedagogical Institute, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor.

Annotation. The article pays special attention to improving the quality of teacher education and analyzes the issue of teaching pedagogical subjects. It is scientifically substantiated that the creation and the use of pedagogical situations in teaching of pedagogical subjects is one of the factors for improving the quality of education. The meaning, types and principles of their use of pedagogical situations related to the object and subject are revealed in teaching pedagogical subjects.

Key words: pedagogical education, the quality of education, teaching of pedagogical sciences, situations, subjective and objective pedagogical situations

Кириш. Маълумки, олий педагогика таълим муассасаларида педагогик туркум фанларнинг самарали ўқитилиши мактабгача ва мактаб таълими тизими учун компетентли ва рақобатбардош педагог-кадрларни тайёрлашда муҳим аҳамият касб этади. Юртимизда педагогик таълим сифатини ошириш долзарб муаммоларнинг бири сифатида давлат сиёсати даражасига кўтарилиши бежизга эмас. Чунки билимли, илмли, мустақил ва аналитик фикрлаш қобилиятига эга, касб-ҳунарни пухта эгаллаган, юрти ва халқи учун қайғурадиган, фидойи, маънан етук, жисмонан бақувват ва соғлом авлодни тарбиялаш юртимизнинг келажагини таъминлашга хизмат қилади. Шунинг учун ҳам юртимизда “Педагог кадрларни тайёрловчи олий таълим муассасаларини тизимли ривожлантириш ва уларда бошқарув фаолиятини такомиллаштириш, илғор хорижий тажрибаларни жорий қилган ҳолда замонавий таълим дастурларини ишлаб чиқиш, юқори малакали профессионал кадрлар тайёрлашни янги босқичга кўтариш, шунингдек педагогика соҳасида таълим, илм-фан ва амалиёт уйғунлигини таъминлаш” асосий мақсадлардан бири сифатида белгиланган [2]. Бу каби мақсадларга эришишда педагогика олий таълим муассасаларида айнан педагогика туркум фанларни ўқитишда замон талабларига мос тарзда таълим методлари, воситалари, шакл ва технологияларидан фойдаланиш талаб этилади.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили. Педагогика фанини мутахассислик фан сифатида

ҳамда педагогика олий таълим муассасаларининг барча таълим йўналишлари битирувчилари учун муҳим фанларнинг бири сифатида ўқитилиши бўйича қатор илмий изланишлар олиб борилган. Бу борада фундаментал назариялар ҳам яратилган. Масалан, Л.С.Выготский, В.В.Давыдов, М.И.Махмутов, М.И.Скаткин сингари олимлар ривожлантирувчи ва муаммоли таълим назарияси сингари кўплаб назарияларни яратган бўлсалар, Р.А.Мавланова, М.Х.Тохтаходжаева, А.Қалдибекова, М.Нуритдинова, Қ.Қосимова, У.Юлдашев, Х.Ибрагимов, Б.Х.Ходжаев сингари олимлар педагогик туркум фанларни ўқитиш ўқитиш масалалари бўйича ўзларининг фикр-мулоҳазаларини билдиришган.

Тадқиқот методологияси. Педагогик туркум фанларнинг ўқитувчилик касбига йўналтирилган ҳолда ўқитилиши таълим жараёнида уларнинг ўқув-аналитик қобилиятларини ривожлантиришга, кадриятга йўналганлик позициясининг шаклланишига ҳамда рефлексив фаолият юритишига хизмат қилади. Ваҳоланки, педагогика фани кўп қиррали фан бўлиб, бугунги кунда унинг янги турлари ва йўналишлари ривожланиб бормоқда. Умумий педагогика, педагогика тарихи, дидактика (ўқитиш назарияси), тарбия назарияси, ижтимоий педагогика, оила педагогикаси, электрон педагогика, педагогик эргономика, педагогик маҳорат, педагогик технология, ўқитиш методикаси сингари педагогиканинг кўплаб турлари талабаларга ўқитилар экан улар, албатта, ўқитувчилик касбига йўналтирилган ҳолда ўқитилиши лозим. Бунда ҳар бир боб, бўлим ва мавзунини ўрганиш жараёнида талабалар ўқиб-ўрганиш ва материалларни аналитик таҳлил этишга ўргатилиши муҳим ҳисобланади.

Шунингдек, педагогика фанининг гуманитар фан эканлигини ҳисобга оладиган бўлсак талабаларда ўқитувчилик касби ва фаолиятига ижобий кадриятли муносабатини шакллантириш талаб этилади. Яъни, олий таълим муассасаларида педагогик туркум фанларнинг аксиологик асосларини кенг оммалаштириш талаб этилади. Бунда педагогик туркум фанларнинг ижтимоий-педагогик асосларини талабалар томонидан келгуси касбий фаолиятда қўллаш мақсадида ўзлаштирилиши назарда тутилади. Яъни, мазкур фанлардаги ўқув материалларининг амалий жиҳатларини кучайтириш талаб этилиб, бу объектив ахлоқий билимларнинг яширин, аммо юзага чиқиши мумкин бўлган касбий билимга “айланиши”ни англатади.

Педагогикадан курс, бўлим ва мавзуларнинг аксиологик салоҳиятига талабалар эътиборини қаратиш учун ижтимоий-педагогик тавсифдаги ўқув материалларини ишлаб чиқиш лозим. Булар эса, ижтимоий-педагогик вазиятлар, топшириқлар, махсус саволлар, педагогик ва бадиий асарлардан парчалар, тасвир, видео-аудио материаллардан иборат бўлиши мумкин. Педагогикадан ташкил этилаётган машғулотлар жараёнида бу каби материаллардан фойдаланиш натижасида талабаларнинг рефлексив фаолиятини ҳам ташкил этиш қайта алоқа ўрнатиш имконини беради. Маълумки, педагогика фанида “рефлексия” тушунчаси кенг қўлланилади. Рефлексия тушунчаси лотин тилидан олиниб, “reflexio”, яъни “орқага қайтиш”, - деган маънони англатади. Яъни, рефлексия – бу шахсий ҳаракат ва ҳолатларини такрорлаш, акс эттириш, баҳолаш, инсоннинг ўз-ўзини, ўзининг ички оламини билиш жараёни ҳисобланади [5]. Бўлажак ўқитувчиларни ҳам ўзининг педагогик фаолиятига ўзи “ташқаридан назар солиши”, ўзининг педагогик фаолиятини ўзи назорат қилиши ва камчиликларини коррекциялаб беришига ўргатилишида педагогик туркум фанларни ўқитиш ва бунда бўлғуси педагогик фаолиятда учрайдиган турли хил вазият ва зиддиятлардан мисол сифатида фойдаланиш алоҳида аҳамият касб этади.

Таҳлил ва натижалар. Педагогик туркум фанларни ўқитишда педагогик вазиятлардан самарали фойдаланиш бўлажак педагог-ўқитувчиларни тайёрлашда муҳим ҳисобланади. Чунки педагогик жараёнлар қизиқарли ва мароқли бўлиши билан бир қаторда ўзининг мураккаб ва зиддиятли жиҳатларга тўла эканлиги билан ҳам ўзига хосдир. Шундай экан, бу каби жараёнларга бўлажак ўқитувчиларни талабалик давридан бошлабқ тайёрлаш таълимнинг сифатини оширишнинг муҳим омилларидан бири бўлиб хизмат қилади. Бунда педагогик вазиятлар алоҳида аҳамият касб этади. А.В.Хуторскийнинг вазият “маълум бир шароитни яратувчи шарт-шароитлар ва ҳолатлар уйғунлиги” [17], И.С.Якиманскаянинг “вазият воқеликлар йиғиндиси” [13], З.Т.Салиеванинг “вазият воқеалар ривожини ёки натижасини инсонга қизиқиш ҳосил қилувчи аниқ жараённи акс эттирувчи образли, вербал ва аналитик ахборотлар йиғиндиси” [8] дея тушунтиради. Педагогик вазиятлар эса педагогик фаолият жараёнида учрайдиган ҳамда муайян педагогик вазифани ва масалани ҳал этишга қаратилган воқеалар ҳисобланади. «Педагогик вазиятлар» тушунчасига турлича таърифлар берилган. Масалан, М.Е. Сысоева педагогик вазиятнинг ўқув-тарбия жараёнида ўқувчиларнинг хоҳлаган фаолиятнинг турида (меҳнат, ақлий, ижтимоий ва ҳ.к.) фаолликни, ишонч ва ўз фаолиятини бошқаришга доир амалий ҳаракатлар усулларининг фаоллашуви эканлигини таъкидласалар [9], М.И.Баликеева эса педагогик фао-

лият педагогик вазиятлар занжиридан иборат эканлигини таъкидлаган ҳолда уларни ҳал этиш педагогининг маҳоратини белгилашини билдиради. Олима педагогик вазиятлар – бу ҳал этиш усулларини талаб этадиган ижодий фаолиятга хос бўлган масала, ақлик қийинчиликлар, ижодий ва амалий саволлар дея белгилайди [3]. Педагогик жараёнлар қанчали кенг қамровли бўлса педагогик вазиятлар ҳам шунчалик кўпдир. Шунинг учун ҳам педгог-олимлар томонидан бу каби вазиятларни тавсиялаш, гуруҳларга ажратиш, турларини аниқлаш бўйича турлича ёндашувлар мавжуд. Масалан аниқ идеал вазиятлар, ўқитиш амалиётидаги вазиятлар (стандарт вазият, критик вазият, экстремал вазият), ёритиш ва материални тақдим этиш табиатига кўра вазиятлар (визуал кўрсатмалар, визуал баҳолаш, визуал машқлар) сингари турларга ажратилган [6].

Шунингдек, педагогика илмида Брюйн де Поля томонидан педагогик вазиятлар иллюстрация-вазият, машқ-вазият, вазият-баҳо ва вазият-муаммо сингари тавсифланган бўлса, В.А.Павлов эса уларни эмоционал ҳолатларни шакллантирувчи вазиятлар, билим ва кўникмаларни эгаллашни стимуллаштирувчи вазиятлар ҳамда жамоавий фаолиятда мулоқот ва ижодий ҳамкорликни стимуллаштирувчи вазиятларга ажратганлиги таъкидланган [7].

Олимлар томонидан олиб борилган илмий-тадқиқот ишларининг таҳлили натижасида шундай хулосага келиш мумкинки, педагогик вазиятлар педагогик жараённинг ҳамда ўқитувчи фаолиятининг ажралмас қисми бўлиб, улар таълим жараёнида, тарбиявий ишларда, педагогик фаолиятни ташкил этишда, педагогик бошқарув тизимида, бутун педагогик жараёнларда учрайди. Педагогик жараёнларда педагогик вазиятлар ҳам салбий ҳам ижобий мазмунда қўлланилиши мумкин. Салбий маънода қўлланилишида асосан педагогик жараёнларда деструктив мазмунни ташкил этса, ижобий маънода уларни таълимнинг самарадорлигини оширишда қўлланилиши мумкин. Айниқса, олий таълим муассасаларида педагог кадрларни тайёрлашда педагогик вазиятларни қўллаш бўлажак ўқитувчиларни касбий тайёрлашда муҳим ҳисобланади. Бу каби вазиятларни машғулотлар ҳамда машғулотлардан ташқари жараёнларда тарбиявий мазмунда ҳам қўллаш мумкин. Машғулотлар жараёнида қўллашда вазиятларни танлашда биз ижтимоий жиҳатдан мақсадга мувофиқлик, маънавий салоҳиятга эгалик, витагенлик (ҳаётий тажрибага асосланиш), креативлик, тизимлилик, структуралаш ва қўшимча ахборотлар билан бойитиш сингари тамойилларга асосланишни тавсия этамиз.

Ижтимоий жиҳатдан мақсадга мувофиқлик тамойили вазиятда биргаликдаги – талабалар, талаба ва профессор-ўқитувчи, гуруҳ ва профессор-ўқитувчилар, уларнинг ҳар бирини “ички овози” ўртасидаги талқин этишни йўлга қўйиш орқали энг мақбул ҳодиса самарали шахслараро идрок этиш жараёнларини акс эттириш зарурлигини билдиради. Тизимлилик тамойили вазиятларнинг йиғиндисини танлашни таъминлайди. Структуралаш тамойили эса вазиятларнинг структур бирликларга ажратишни кўзда тутди. Витагенлик тамойили ташқи олам ва талабаларнинг шахсий ҳаётий тажрибасини акс эттирувчи вазиятларни танлаш билан боғлиқ. Креативлик ва маънавий салоҳиятга эгалик тамойиллари шахсда креативликнинг намоён бўлиши ва унинг маънавий-ахлоқий сифатлари билан боғлиқликда вазиятларни танлашни таъминлайди. Бундан ташқари маънавий салоҳиятга эгалик ўзаро биргаликдаги аниқ вазиятларда маълум бир хулқ-атвор ҳаракатларини бажариш учун ички имкониятлар ва ахлоқий жиҳатларнинг мобиллигини таъминлаш билан боғлиқдир. Креативлик тамойили талабаларда ижодий салоҳиятнинг намоён бўлишига ёрдам берувчи вазиятларни танлаш имконини берди. Бу эса, инсон фаолиятининг ҳар қандай соҳасида ҳам ижодий-продуктив, ҳам анъанавий-репродуктив тавсифга эга элементлар мавжудлиги, бироқ креатив турдаги вазиятларда инсоннинг маънавий қувватининг туганмас манбаи сифатида шахснинг яратувчанлик имкониятлари ёрқин намоён бўлишини кўрсатади. Қўшимча ахборот билан бойитиш маънавий тавсифга эга ахборотлар алмашинувида эҳтиёжларнинг намоён бўлишини таъминлайдиган вазиятлар билан боғлиқ.

Мазкур тамойиллар таълимий вазиятларни ишлаб чиқиш ва тадқиқ этиш, яъни восита сифатида вазиятни ажратиб олиш, уни алоҳида, мустақил тарзда кўриб чиқиш, фикрий эксперимент ўтказиш мақсадида ўқув-тарбия жараёнида қўллаш имконини беради. Олий педагогика таълим муассасаларида педагогик туркум фанларни ўқитишда объектга доир субъектга доир вазиятларни қўллаш мумкин. Объект билан боғлиқликда ўз-ўзини идрок этиш, ўзининг касбий камолот даражасини тушуниш, шахсий тажрибасини таҳлил этишга доир вазиятлар тақдим этилди. Бу каби вазиятларга фидеофокус, интервью, муқобилини излаш, нуқтаи назар, шеригини тинглаш сингари кўплаб вазиятларни яратиш мумкин. Масалан, “Видеофокус” вазиятида талабалар дастлаб бошқа инсонни кузатиш учун кичик дастур тайёрлашади. Дастурда кузатиш учун талабалар коммуникациянинг ўзига хосликларини ўрганиш учун саволлар, турли тестлар

ва методикаларни киритишади. Машгулот жараёнида турли ҳаётӣ вазиятларда коммуникациянинг ўзига хосликларини акс эттирувчи видеосюжетлар таклиф этилади. Бу видеосюжетлар талабалар томонидан олий таълим муассасаси, дўкон, бозор, кафе, кўча ва паркларда суратга олинishi мумкин. Машгулотларда уларни томоша қилиш орқали талабалар ўзларига “қаҳрамон” танлашди ва улар ҳақида “тасаввурлар картаси”ни тузиши вазифаси берилди. Картада ижтимоий-педагогик меъёр ва қоидалар нуқтаи назаридан инсоннинг эмоционал ҳолати ва ҳаракатларини тавсифловчи жисмоний, психик ҳолатлар ҳақидаги тасаввурларни акс эттириш ишлари амалга оширилади.

Субъектга доир вазиятлар ўз-ўзини идрок этиш, ўзининг маънавий ривожланиш даражасини тушуниш, шахсий тажрибани таҳлил этиш каби вазиятлар бўлиши мумкин. Бу каби вазиятларнинг моҳияти шундаки, коммуникациянинг ижтимоий-прецептив услуби детерминант (етақчи омил) сифатида талабалар ўз-ўзини, ўзининг имкониятлари, истаклари, хоҳишлари, мавжуд тажрибасини чуқур англашига хизмат қилиши билан алоҳида аҳамият касб этади. “Марокли саёҳат”, “Ҳаётӣ лавҳалар”, “Ўз-ўзини ташхис этиш”, “Мен: кеча ва бугун” сингари кўплаб вазиятларни мисол сифатида келтириш мумкин.

Демак, педагогик фанларни ўқитиш жараёнида бўлажак ўқитувчиларни касбий тайёрлашга доир вазиятларни яратиш биринчидан, профессор-ўқитувчиларнинг ижодкорлигини таъминлашга хизмат қилса, иккинчидан талабаларни педагогик фаолият жараёнида учрайдиган турли ҳил муаммолар ва зиддиятларнинг олдини олиш, уларни ижобий ҳал этиш компетенцияларини шакллантиришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. (23.09.2020). // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й., 03/20/637/1313-сон.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 21 июндаги “Педагогик таълим сифатини ошириш ва педагог кадрлар тайёрловчи олий таълим муассасалари фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 289-сон Қарори. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 22.06.2022 й., 07/22/289/0562-сон; 04.07.2023 й., 06/23/107/0441-сон.

Баликоева М.И. Педагогические ситуации как средство решения образовательных задач в процессе взаимодействия “учитель-ученик”. Автореф.дисс. к.п.н. – Владикавказ. - 2012. 23с.

Гукова Т.А. Педагогическая ситуация как средство развития профессиональных качеств будущего учителя. Дисс.к.п.н. – Ставрополь, 2002. – 167 с. <http://www.dslib.net/prof-obrazovanie/pedagogicheskaja-situacija-kak-sredstvo-razvitiya-professionalnyh-kachestv-buduwego.html>

Мусурманова О., Палуанова Х., Рискулова К., Курбаниязова З. Педагогик атамалар луғати: ўзбек, рус, инглиз тилларида. – Т.: “TURON-IQBOL”, 2019. 884-б.

Педагогик вазиятлар 2019. [Электрон ресурс]. <https://studylib.net/doc/25322150/>.

Педагогическая ситуация как единица педагогической деятельности [Электронный ресурс]. <https://studfile.net/preview/2622843/>.

Салиева З.Т. Педагогика олий таълим муассасаси талабаларининг маънавий маданиятини ривожлантириш механизмларини такомиллаштириш: педагогика фанлари бўйича фан доктори. ...дисс. – Т., 2017. – 243 б.

Сыроева М.Е. Введение в педагогическую деятельность. Курс лекций. – М.: 2001

Таблица “Проблемные педагогические ситуации и их решение по В.Д. Шадрикову [Электронный ресурс]. <https://infourok.ru/tablica-problemnye-pedagogicheskie-situacii-i-ih-reshenie-po-v-d-shadrikovu-5706421.html>

Халиқов А.А., Каримова Ж.У. Педагогик зиддиятли вазиятларда педагогик вазифаларнинг бажарилиши. Янгиланаётган Ўзбекистон тараққиётида иқтисодий фанларни ўқитишнинг долзарб масалалари мавзусидаги Республика илмий-амалий конференция материаллари. – 2023 й. 417-419 б.

Хуторской А.В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения. – СПб: Питер, 2004. – 541 с.

Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. – М.: Сентябрь, 2000. – 112 с.